

Ligging

Een galei in het water noemde de Engelse reiziger Moryson in 1593 de stad. Dordrecht zag er ook prachtig uit: stadsmuren die uit het water oprezen, met daar bovenuit pannendaken, torenspitsen, poortgebouwen, molenwieken en het silhouet van de Grote Kerk. En dat alles omgeven door rivieren en een wadvlakte als levende herinnering aan de Sint-Elisabethsvloed. Ook nu nog wordt het uitzicht vanaf het Groothoofd geroemd, al hebben Noord, Merwede en Oude Maas stenen oevers gekregen en is er

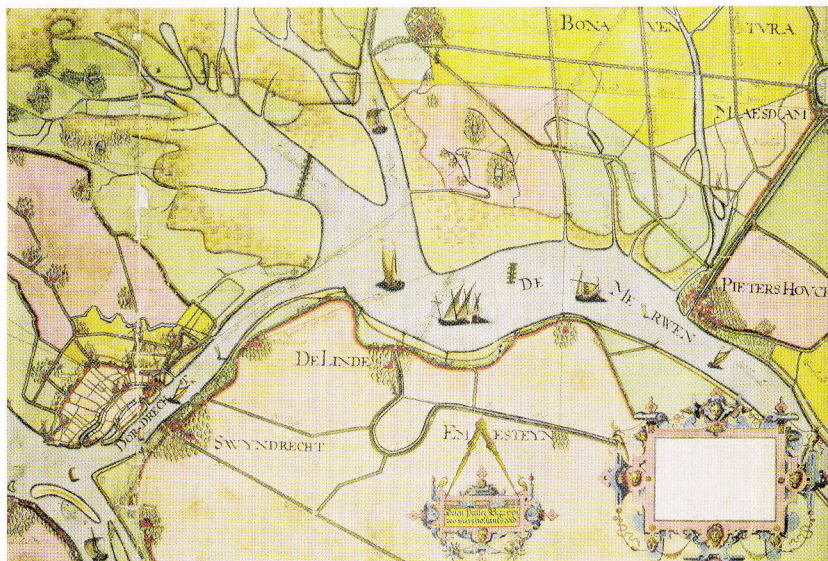
van de weidsheid weinig meer over.

Behalve oogstrelend was de ligging strategisch. In een tijd dat vervoer over water ging, kon je niet beter wensen dan een eilandstad te zijn temidden van vaarwegen naar Duitsland, België en de zee. Goederen die over de Rijn waren aangevoerd met bestemming Engeland – neem wijn – werden in Dordrecht overgeladen op zeewaardige schepen. En terwijl de wijn hier lag opgeslagen, kon je er iets mee doen. Versnijden bijvoorbeeld. Dat

kwam de kwaliteit niet ten goede, maar je verdiende er wel mee.

In de tijd van de stoomvaart werd Dordrecht een wisselstation. Sleepschepen uit Duitsland die op weg waren naar Antwerpen, wisselden er van sleepboot. Een tocht over de Zeeuwse wateren vergde een ander type sleper. Omgekeerd vereiste een reis tegen de stroom in naar Duitsland een krachtiger sleepboot.

Tegenwoordig profileert Dordrecht zich als zuidelijke poort van de Randstad.



Kaart van het Eiland van Dordrecht, 1611. Tekening in pen en penseel door Symon Jansz (Indervelde) en Daniël Schellinx, Nationaal Archief

Gezicht op Dordrecht

Stemmiger dan Aelbert Cuyp heeft geen schilder de ligging van Dordrecht aan de rivier uitgebeeld. Vanaf de Papendrechtse oever heeft hij op een zomerse avond – van het jaar 1650 – gewacht tot de zon bijna in het noordwesten onderging om de stad in strijklicht te vangen.

De huizen die het laatste zonlicht ten volle opvangen, staan aan de Wolwevershaven, de molen die er achter opdoemt, heeft daar tot omstreeks 1670

gestaan. Toen was de bebouwing op het Nieuwe Werk – de strook grond tussen de Nieuwe Haven en de rivier, die in de vijftiende eeuw bij de stad was getrokken – zo bebouwd geraakt dat de windvang te slecht werd voor een molen.

Behalve op de toren van de Grote Kerk valt er ook nog licht op de witte muur en het grijsblauwe dak van de Joppetoren, de verdedigingstoren die was gebouwd op de doorgang van het

Groothoofd naar de Kuipershaven. In 1851 is de toren gesloopt, zodat het nu wel mogelijk is om van de Damiatebrug langs het water van de havenmond naar de rivier te lopen.

Aelbert Cuyp (1620–1691) woonde, toen hij dit schilderij maakte, in het huis Samson dat stond aan de oprit van de Nieuwbrug, aan de kant van de Voorstraat. Dit huis is in 1846 gesloopt als onderdeel van het plan om de brug en de oprit te verbreden.



Gezicht op Dordrecht, circa 1650. Schilderij door Aelbert Cuyp, Londen, Kenwood House

Groothoofd

Het langste en zeker het voor- naamste havenhoofd van de stad lag in het noorden, waar Merwe- de, Noord en Oude Maas samen- komen. Daar meerden de sche- pen met hoogwaardigheidsbekle- ders af, daar ontving het stadsbe- stuur zijn hoge gasten in de tijd dat vervoer over water de enige mogelijke manier van verplaatsen was. Een mooier welkom dan een rijtoer door de Groothoofdspoort en de voorname Wijnstraat naar het stadhuis kon Dordrecht niet bieden.

Tal van vorsten hebben die rou- te afgelegd. Een van de eersten was Maximiliaan van Oostenrijk, die op 4 juni 1486 in de stad werd gehuldigd, kort na zijn kroning tot Rooms-koning. Goed hon- derd jaar later werd Robert Dudley, graaf van Leicester en afgezant van koningin Elisabeth, met alle egards ontvangen: hij kwam 'ons' immers helpen in de strijd tegen de gezamenlijke vij- and, de katholieke Spanjaarden.

Andere hooggeplaatsten die aan het Groothoofd afmeerden,

waren Karel v (in 1540), Maria de Medici (1638), Napoleon (1811) en koning Willem II (1841). Alleen Napoleon bleef aan boord: zijn gastheren moesten zich maar bij hem vervoegen.

De Groothoofdspoort duikt als naam pas in 1640 op. Daarvoor heette hij Puttoxpoort, naar de toren die ernaast stond. Toen die in 1607 van ellende omviel, is – tien jaar later – de huidige poort gebouwd; sinds de verbouwing van 1692 siert een achtkantige koepel de poort.



Detail van het Gezicht op Dordrecht, 1629. Schilderij door Adam Willaerts, Dordrechts Museum

Bellevue

Omstreeks 1800 vond de uitbater van een horecagelegenheid naast de Boombrug dat zijn gasten een mooi uitzicht hadden: aan de ene kant op de Wijnhaven, aan de andere kant op de rivier en de langsvarende schepen. Bellevue noemde hij zijn logement.

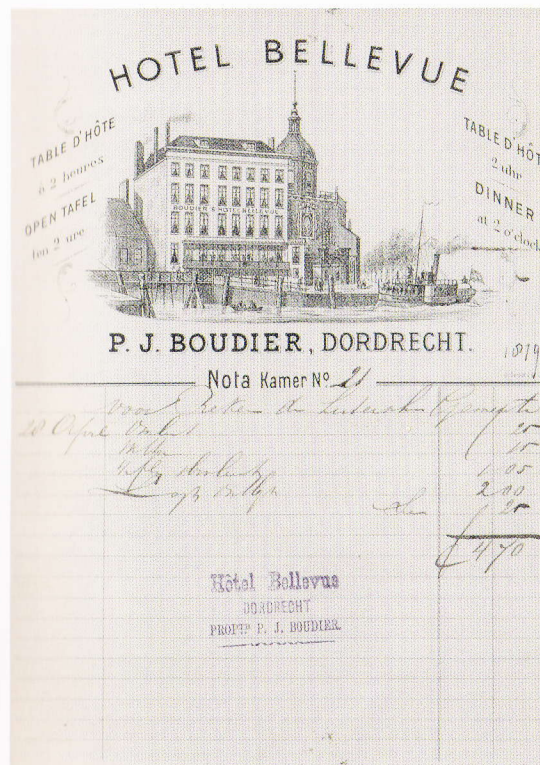
Zo heet het hotel-restaurant

dat er nu gevestigd is, nog altijd. In de tussenliggende tweehon- derd jaar moeten de zaken goed zijn gegaan, want het eenvoudige logement – dat al in 1717 bestond, maar toen 'Casteel van Hydeld- berg' heette – is danig uitgebreid. Het begon met de aankoop van een belendend pand, in 1874,

gevolgd door een grondige ver- bouwing. In 1892, ten slotte, gaf eigenaar Boudier opdracht aan architect H.W. Veth om van de twee panden tussen de Boom- brug en de Groothoofdspoort één geheel te maken.

Niet alleen vanwege de ligging trok het hotel gasten. Bellevue lag ook strategisch. Aan het Groot- hoofd en de Merwekade meerden beurtschepen af die lijndiensten onderhielden met tal van plaat- sen. De Fop Smit, die tot 1936 heen en weer voer tussen Rotter- dam en Gorinchem, was de be- kendste, maar ook op het Thor- retje, dat naar plaatsen in Noord- Brabant voer, stapten passagiers op.

En dan was er nog de paarden- tram die (trein)reizigers van het station naar de opstapplaatsen aan de rivier bracht. Het eindpunt van deze tram is in 1891 zelfs van de Merwekade naar het Groot- hoofd – en daarmee de 'voorkeur' van Bellevue – verlegd.



Nota voor kamer 21 van hotel Bellevue, 1879. SAD verzameling brief- hoofden

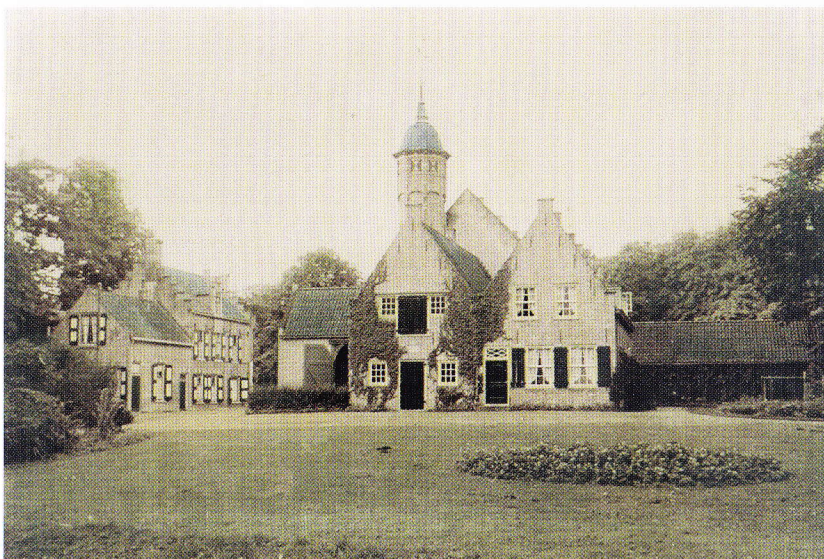
Dordwijk

Van alle buitenplaatsen die op het eiland zijn aangelegd, is Dordwijk het best bewaard gebleven. De kasteelboerderij is het oudste onderdeel en stamt uit omstreeks 1630. Aelbert Cuyp zou er geregeld op bezoek zijn geweest en er twee deuren hebben beschilderd. Pas 200 jaar later kreeg het landgoed zijn huidige aanzien. De toenmalige eigenaar, jhr. mr. Pieter van de Wall, liet een landschapspark in Engelse stijl aanleggen, waarvoor hij de beroemde tuinarchitect Johan David Zocher opdracht gaf. Ook

liet hij de okerkleurige villa bouwen, waarin hij en zijn vrouw, jkvr. Maria Repelaer, hun intrek namen. Dordwijk zou tot ver in de twintigste eeuw familiebezit blijven. In de tussentijd onderging het landgoed enkele uitbreidingen. Zo is omstreeks 1880 een tweede villa gebouwd, Sorghvliet, op een stuk grond aan de Achterweg, dat twintig jaar eerder was aangekocht.

In 1976 kocht het ministerie van CRM het landgoed – gezien de bijzondere natuurwaarden – en betrok Staatsbosbeheer de

gebouwen. Enkele jaren later werd het mogelijk een kijkje op Dordwijk te nemen. Wel onder leiding van een gids, want de bijzondere plantjes en de reigerkolonie zouden te veel te lijden hebben als 'het bos van Repelaer' vrij toegankelijk zou worden. Precies twintig jaar later verliet Staatsbosbeheer, na een reorganisatie, Dordwijk en kwam het landgoed opnieuw in handen van een welgestelde particulier, zij het niet van adellijke afkomst.



Kasteelboerderij Dordwijk aan de Dordwijklaan, circa 1950. Foto, SAD

De Munt

Zes eeuwen lang zijn er in Dordrecht munten geslagen. Een van de oudste aanwijzingen dat de

graaf van Holland dit voorrecht aan de stad heeft verleend, vormt een oorkonde van 28 maart 1283,

waarin Floris IV erkent dat Willem van Hoorne en Altena recht heeft op 'achtien ponden jaarlijks, zoals die in onze munt te Dordrecht worden vervaardigd'.

In 1376 besloot hertog Albrecht van Beieren een stuk grond aan te kopen en daarop een munthuis te laten bouwen. Dat werd het gebouw dat nog altijd aan de Voorstraat staat. Op last van Karel V werd de Munt in 1555 grondig verbouwd. Toen kreeg het gebouw zijn poort, waardoor het nu mogelijk is om van de Voorstraat naar de Doelstraat te lopen. Boven de poort werd een groot wapenschild van de keizer aangebracht, maar dat moest bij een latere verbouwing wijken voor een extra raam.

Die verbouwing vond plaats lang nadat Lodewijk Napoleon, in 1806, de regionale munthuizen had opgeheven en vervangen door één centrale Rijksmunt in Utrecht. Een restauratie in 1986 gaf het gebouw veel van zijn zestiende-eeuwse aanzicht terug.

Bij opgravingen komen regelmatig munten te voorschijn die in Dordrecht zijn geslagen. Op een munt uit omstreeks 1275, die in 2002 in de Wijnstraat werd gevonden, staat: moneta dor-d'ci (moneta dordracie, geld uit Dordrecht).



De poort van de Munt, circa 1870. Tekening door Johannes Rutten, SAD

De Biesbosch

Een merkwaardige naam voor een gebied dat slecht korte tijd een bos van biezen is geweest. Zeker de eerste honderd jaar na de Sint-Elisabethsvloed was het een watervlakte, waarop meer vissers werkzaam waren dan biezensnijders. Alleen tijdens de betrekkelijk korte eerste fase van het verlandingsproces zijn op grote schaal biezen geteeld, maar al snel was het land te hoog opgeslibd voor deze plant om te kunnen gedijen. De biezenplaten veranderden in rietgorzen, daarna in

grienden met wilgenstobben en nog later in polders met weilanden en zelfs akkers.

Het Bergsche Veld is lange tijd een andere benaming geweest, een verwijzing naar de tijd dat de steur, de zalm, de elft en de fint die op de rijke visgronden voor Geertruidenberg werden gevangen, vooral in die plaats werden verhandeld.

Grienduilen – de mannen die het wilgenhout hakten – vinden dat je niet meer van de Biesbosch kunt spreken sinds er de klad is

gekomen in de griendcultuur. Nu er vrijwel geen eb en vloed meer is – een gevolg van de Deltawerken en in het bijzonder van het afsluiten van het Haringvliet in 1970 – zijn de grienden verworpen tot wilgenbossen waarvan veel bomen inmiddels zijn omgewaaid.

Voor Dordtenaren blijft de Biesbosch een prachtig natuurgebied waar het heerlijk spelevaren is. In 1994 is de Biesbosch uitgeroepen tot nationaal park.



Grondwerkers poseren bij stoomwalsen tijdens de inpolderingswerkzaamheden van een deel van de Biesbosch van 1926 tot 1928. Foto door atelier Schreurs, SAD

Hoe dichter bij Dordt...

hoe rotter het wordt. Spreek de beginwoorden uit en iedereen kan het gezegde aanvullen. Maar bijna niemand kent de herkomst. Sommigen houden het op een schippersuitdrukking. De zegswijze zou teruggaan tot de Middeleeuwen, toen de schippers verplicht waren hun goederen eerst in Dordrecht op de markt te brengen voor ze naar andere plaatsen mochten varen. Wilden ze ontheffing van deze verplichting, dan moesten ze betalen. Zo

maak je je niet geliefd en werk je het ontstaan van zo'n uitdrukking in de hand.

Een variant op deze verklaring in schipperskringen zoekt het in de situatie op de rivieren in de zeventiende en achttiende eeuw. Er stonden toen overal zalmsteken en andere visnetten in de rivier, waar je als schipper voor moest uitkijken. En dan waren er nog de talrijke zandbanken, waarvan er alleen maar meer kwamen naarmate je Dordrecht naderde.

Anderen beweren dat de frase onderdeel is van het veel langere: 'Bij Tiel is het niet viel, bij Bommel (= Zaltbommel) is het rommel en hoe dichter bij Dordt, hoe rotter het wordt'. In dat geval zou de uitdrukking slaan op de kwaliteit van de bodem. Tussen Tiel en Dordrecht zou de grondsoort langzaam overgaan van rivierklei in veen en dat laatste vonden boeren maar prut, waar ze niets op konden verbouwen.



Zo toonde de stad zich rond 1800 bij de nadering vanuit de Noord. Aquarel door Gerrit Groenewegen naar een schilderij van Aelbert Cuyp uit circa 1660, SAD

Havens

Grachten heeft Dordrecht nauwelijks, havens des te meer. De alleroudste was een natuurlijke: de monding van de Thuredrith, nu Wijnhaven geheten. Kort na 1400 was er behoefte aan meer havencapaciteit, wat leidde tot de aanleg van de Nieuwe Haven (1410). Daarna kon men weer geruime tijd uit de voeten, pas aan het eind van die eeuw komt er een afmeermogelijkheid bij, de Bomhaven, die lange tijd de Bom is blijven heten.

In het eerste kwart van de zes-

tiende eeuw is de noordelijke uitloper van de stadsgracht breder gemaakt, waardoor Dordrecht weer een haven rijker was: de Riedijkshaven. Dwars erop is ook nog de Houthaven gegraven, maar die diende vooral als opslag van boomstammen, dus een echte haven is dat niet geweest (in 1899 is hij gedempt).

De zeventiende eeuw gaf een flinke uitbreiding te zien. Het begon met de Wolwevershaven (1609) en kreeg een vervolg met het Maartensgat (1647) en de

Kalkhaven (1655). Tot diep in de negentiende eeuw meerden in de Kalkhaven zeeschepen af, maar de bouw van de spoorbug over de Oude Maas, pal naast de ingang van de haven, luidde het einde daarvan in. Tegenwoordig meren zeeschepen af in de Zeehaven.

Voor de binnenvaart zijn op de Staart de Eerste en de Tweede Merwedehaven gegraven, respectievelijk in 1910 en 1952. De Derde Merwedehaven is al weer gedempt; deze wordt nu gebruikt als stortplaats.



Gezicht in een druk beschepte Kalkhaven, duidelijk zichtbaar in de overgangperiode van zeil- naar stoomvaart, circa 1880. Aquarel door J.M. Engcl, 1900

Houtvloten

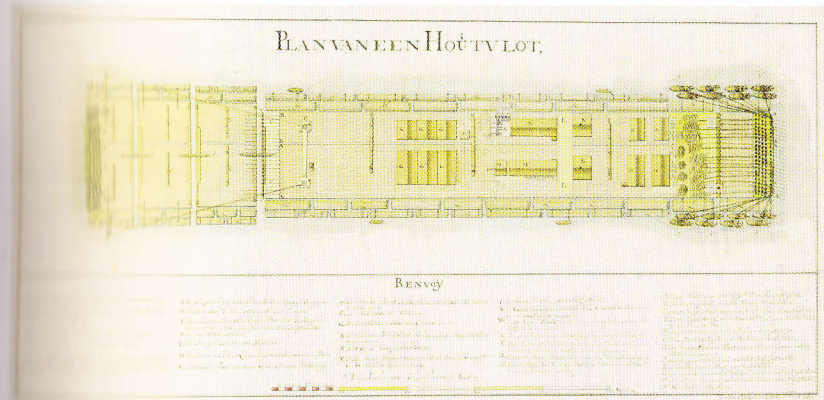
De Germanen zijn in één enkele boomstam de Rijn komen afzakken, in de achttiende eeuw voeren vloten van bijna driehonderd meter lengte van Koblenz naar Dordrecht. Het grootste vertrok in 1740. De afmetingen bedroegen 440 bij 45 meter. Aan boord bevonden zich ongeveer 500 man 'voters' en ander werkvolk, voor wie eenvoudige hutten waren gebouwd, die elk slaappleats boden aan vijftig man. De meesters hadden luxere, geïsoleerde onderkomens; de kapitein beschikte over een heren-

huis met representatieve voorgevel, soms omgeven door een tuin. Natuurlijk was er een keuken aan boord, en dat vereiste opslagplaatsen voor etenswaren en een stal voor het (pluim)vee dat onderweg geslacht zou worden.

Na een reis van minimaal drie weken kwamen de enorme gevaartes voor Dordrecht aan, waar ze werden ontbonden. Een groot deel van de bemanning keerde terug naar Duitsland, enkelen hielpen bij het afbreken van de vloten, die uit drie lagen boomstammen bestonden:

onderop naaldhout, daarboven eikenstammen. Al dit hout werd geparkeerd in de balkengaten, voordat het werd verhandeld of verzaagd.

Rond 1750 kwamen jaarlijks minstens tien van zulke vloten aan. Ook in het begin van de twintigste eeuw waren er nog houtvloten op de Merwede te zien, alleen niet meer varend op eigen kracht. Sinds 1888 was het verplicht om ze door een sleepboot te laten trekken, om de overige scheepvaart niet in gevaar te brengen.



Interieur van een houtvlot, 1782. Ingekleurde pentekening door A. van Hoeij van Houtse, Nationaal Archief, archief Rekenkamer

Kielpaal

In de zeventiende eeuw floreerde de scheepsbouw. Dordrecht telde omstreeks 1655 zestien werven en vijf reparatiehellingen. Het stadsbestuur bevorderde deze economische activiteit door aan het Wilgenbosch en langs de Spuihaven (de Hellingen) terreinen geschikt te maken en die te verpachten. Bovendien plaatste de overheid op strategische plaatsen kielpalen, die de werfbazen tegen betaling mochten gebruiken. Met behulp van zo'n paal en een stevig touw trok men een schip scheef, waarna de bodem

gekrengd (schoongebrand), gebreeuwd (het dichten van de naden) of opgekalefaterd (hersteld) kon worden.

Eén zo'n kielpaal heeft vanaf 1660 aan het Achterhakkers gestaan. In de toen nieuwe Kalkhaven vestigden zich verschillende scheepswerven, waarvan die van Schouten de grootste zou worden. Het bedrijf ontstond in 1709 en zou het vijf generaties volhouden. De Schoutens begonnen met de bouw van binnenvaartschepen, maar zetten gaandeweg ook zeeschepen op stapel.

Voor na de steunmaatregel van Frederik Hendrik, bedoeld om handel en scheepvaart uit het slop te halen, liep het ene na het andere schip van stapel, waaronder in 1825, de stoomboot Prins Frederik Hendrik. In de daaropvolgende jaren bood de werf aan vijftig mensen werk en behoorde daarmee tot de grootste werkgevers van de stad.

Toch was de opleving in de scheepsbouw van korte duur. In 1859 liet Schouten het laatste schip te water, twee jaar later is de kielpaal afgebroken.



Het schip Dordrecht, dat aan het Achterhakkers met behulp van de kielpaal is gekanteld, wordt in de Kalkhaven bewerkt, 1803. Tekening door M. Schouman, SAD

Scheepswerf Gips

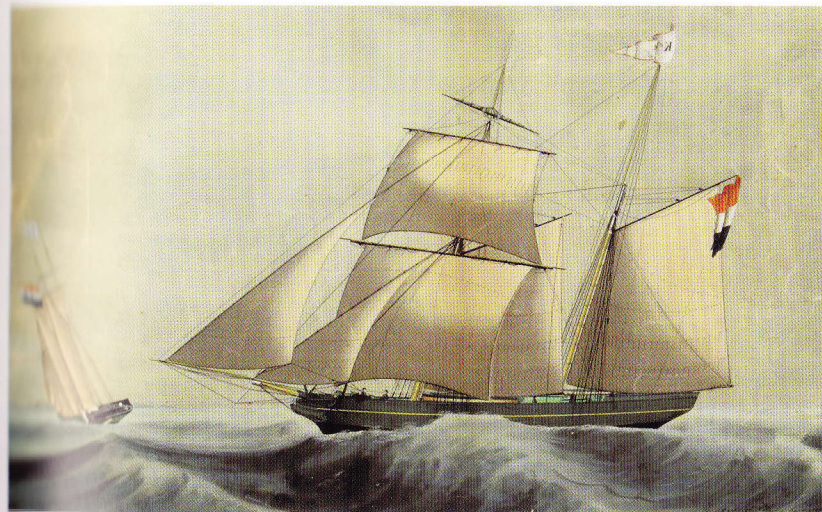
Ho ligt er 'klein grut', maar in de Rijnhaven zijn ooit zeeschepen gebouwd. De basis daarvoor legde Pieter Gips, die in 1794 aan de Lijnbaan 'een scheepstimmerwerf met alle deszelfs gevolgen toebehoren' kocht. Zijn zoon Cornelis pakte de zaken grootser aan en ging zeeschepen bouwen. Hij kon dat doen, nadat de stad in 1810 de haven had verbreed en uitgediept.

Doorgaans liepen er op de werf van Gips koopvaardijsschepen van stapel, zoals het fregatschip Oud-

Alblas, dat in 1836 te water werd gelaten. Maar dertig jaar later sleepte Gregoor Gips een opdracht van de Japanse marine in de wacht. Het oorlogsschip dat hij moest bouwen, was zo groot dat Gips een helling aan de diepere Kalkhaven huurde. De Kaiyo-Maru, het eerste Japanse schroefstoomschip, verging overigens al op haar eerste reis.

Te lang heeft het bedrijf vertrouwd op zijn specialisme. Terwijl de concurrentie schepen van ijzer ging bouwen, bleef Gips

houten zeilschepen maken. Het bedrijf introduceerde in 1854 nog wel de stoom-houtzaagmolen, zodat er daarna altijd voldoende hout was om mee te werken, feit bleef dat de tijd van het houten schip voorbij was. Pas enkele jaren voor het begin van de twintigste eeuw ging Gips ook ijzeren schepen bouwen, maar blijkbaar was de achterstand op de concurrenten niet meer in te halen. In 1915 ging de werf failliet.



De schoener Merwestroom van de Dordtse rederij Klerk en Voogd werd in 1851 gebouwd bij C. Gips en Zonen, 1852. Tekening door A. Lind, SAD

Sint-Elisabethsvloed

18 November 1421: eerste van een reeks overstromingen die van de Groote of Zuidhollandse Waard een binnensee maakten. Bij het dorp Broek, dat nu op de bodem van het Hollandsch Diep gezocht moet worden, brak een sterk verzwakte dijk door en kolkte zeewater, opgestuwd door een storm, naar binnen. Veel dorpen vergingen, maar toch minder dan de 72 parochies waarvan de teksten op gedenkstenen in een muur op de Vest en in de Grote Kerk getuigen.

Jaarwisseling 1421–1422: Maas en Merwede voeren zoveel water af dat de dijken bij Sleeuwijk en Werkendam het begeven. Het rivierwater baant zich een weg door de halfverdrongen waard naar het andere gat in de dijk bij Broek, wat het herstel van die dijk alleen maar bemoeilijkt.

November 1424: opnieuw teistert een stormvloed de – half gerepareerde – dijken van de Groote Waard. Aan nieuwe pogingen tot herstel waagt men zich

niet meer. Er vormt zich een ondiepe binnensee, waarin reizigers honderd jaar later nog kerktorens boven het water zien uitsteken. Dordrecht heeft zich als een eilandje weten te handhaven, omdat de stadsmuren als dijk fungeerden.

In de eeuwen die volgden, is de binnensee langzaam verland, doordat Maas en Rijn er zand en slib in afzetten. Alleen het Hollandsch Diep en de krekens in de Biesbosch zijn er nog overblijfselen van.



Watersnood

Over de Voorstraat, de Sluisweg en de Bleijenhoek stroomde het water de stad in, de Noordendijk ter hoogte van de molen stond op het punt te breken, via het spoorwagengedrag en de Weeskinderdijk perste zich water knip in. Op de rest van het eiland was het die avond van zaterdag 31 januari 1953 net zo bedreigend, zo niet ernstiger. De kaart stond blank, de beide stadspolders stroomden tot de rand toe vol, de Zeedijk ter hoogte van buurtschap De Bovenhoek

brokkelde voor meer dan de helft af, maar bezweek niet, doordat een groep mannen met gevaar voor eigen leven zandzakken in het gapende gat bleef gooien. Ten zuiden van de Wieldrechtse Zeedijk braken de polderdijken op verschillende plaatsen door, zodat de rijksweg en de spoorlijn tussen de Tweede Tol en Willemsdorp onder water verdwenen. Ook de dijk langs de Kil bij Wieldrecht liep gevaar, maar omdat de dijk aan de overzijde, bij 's-Gravendeel, het begaf, vond

het water een andere uitweg. Dordrecht bleef gespaard. Slechts twee Dordtenaren komen voor op de officiële lijst met 1836 slachtoffers van de watersnood.

In de dagen erna werd Dordrecht het centrum van waaruit de hulpgoederen voor de veel ernstiger getroffen gebieden werden verdeeld. Duizenden evacués uit vooral Zeeland zijn per schip naar Dordrecht vervoerd om vandaar over land naar opvangcentra te worden gebracht.



Jacob Cats

Jacob Cats woonde dertien jaren van zijn lange leven (1577-1660) in Dordrecht. De van oorsprong Zeeuwse volksdichter, pensionaris en financier van polderdroogleggingen betrok in 1623 met enige tegenzin een woonhuis in de destijds voorname Hoge Nieuwstraat, ter hoogte van de nrs. 85-87. Hij had zich door een gezantschap uit 'Hollands eerste stad' laten overhalen om het pensionarisschap te vervullen, de hoogste ambtelijke functie. Cats zei zich door God geroepen te voelen.

Tussen zijn drukke werkzaamheden door dichtte 'Vader Cats'

zo'n tweehonderdduizend regels poëzie. Zijn eenvoudige, moraliserende rijmpjes genoten lang grote populariteit. Tot honderd jaar geleden stond zijn verzameld werk in iedere huiskamer nog tegen de Statenbijbel aangeleund. De Nederlandse taal hield aan Cats' dichtdrift veel spreekwoorden over, zoals 'Haestige spoeet is selden goet'.

Zijn beste werk schreef hij in Dordrecht. Van *Trou-ringh* en *Houwelyck* verschenen opzienbarend hoge oplages van 50.000 exemplaren. Het Stadsarchief koestert nog een door Cats gesig-

neerd en in 1655 aan de stad geschonken *Verzameld werk*. Het foliant in goudgestempeld rood-marokijnen band met zilveren sloten behoort tot de topstukken.

In zijn Dordtse periode was Cats een bijzonder druk bezet man. Zo werd hij ook als diplomaat naar Engeland gezonden om te onderhandelen over de teruggave van enkele schepen. In 1936 werd hij eindelijk tot raads-pensionaris van Holland benoemd. Zijn laatste jaren sleet miljonair Jacob Cats in een groot Haags huis dat tegenwoordig Catshuis heet.

Jan Eijkelboom

Vanweg de meeste jaren van zijn leven heeft dichter/vertaler Jan Eijkelboom (Slikkerveer, 1926) in Dordrecht doorgebracht. Als inzagging, kwam hij altijd weer terug. De door rivieren omringde stad heeft in zijn veel geprezen gedichten *Verleden en heden*, in de Dordtse straten en huizen gewoond, zijn ook sterk aanwezig in al zijn werk.

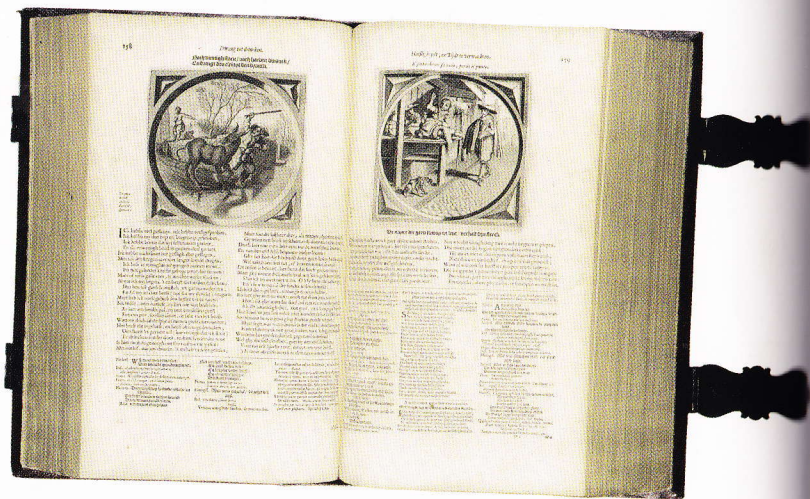
'Grief en Utrecht zijn ook mooi', zei hij eens. 'Maar die steden liggen aan dood water, wij zijn stromend. Dordrecht is een levendige stad op een eiland. Een

stad met platteland eromheen en de oernatuur, dat vloedbos, de Biesbosch.'

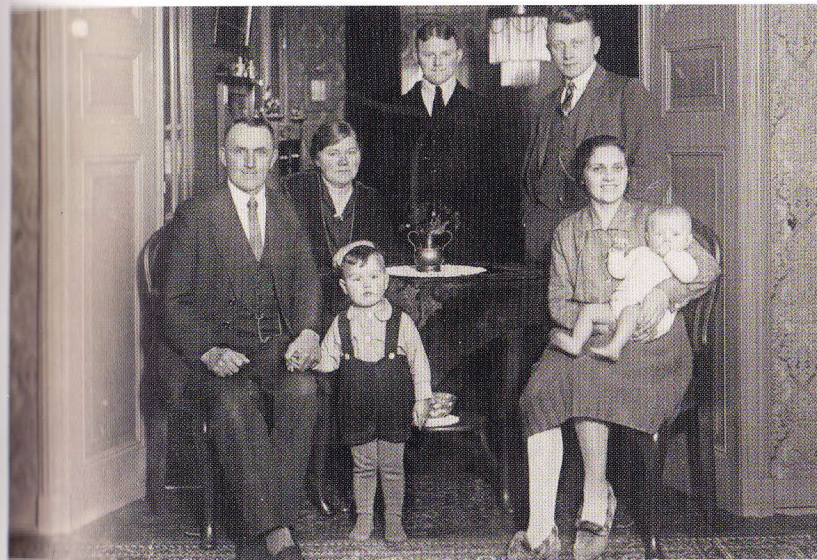
Toch reikte de horizon voor hem verder dan het Hollandsch Diep. Als jonge man nam Eijkelboom deel aan de politionele acties in Indonesië, voer voor zijn latere werk. Hij schreef voor *Propria Cures* en *Maatstaf*, werd adjunct-hoofdredacteur van *Vrij Nederland* en redacteur bij *Het Vrije Volk*. Kort was hij hoofdredacteur van *De Dordtenaar*, daarna werd hij de eerste voorlichter van de gemeente Dordrecht.

Na een succesvol optreden tijdens Poetry International besloot hij zich volledig op het dichterschap en vertaalwerk (o.a. Larkin en Yeats) te richten. Zijn debuut *Wat blijft komt nooit terug* (1979) viel direct in goede aarde. Eijkelbooms toon was alledaags en de thematiek herkenbaar, ondanks de gelaagdheid van zijn gedichten. Een tiental publicaties volgde.

Het gemeentebestuur benoemde Jan Eijkelboom in 2001 tot eerste stadsdichter van Nederland.



Verzameld werk van Jacob Cats, opengeslagen bij de *Spiegel van de oude en nieuwe tijd*, uitgegeven door Jan Jacobsz. Schipper te Amsterdam in 1655. SAIJ



Portret van de familie Eijkelboom; staand in het midden de latere dichter en vertaler Jan, circa 1930. Foto, SAD

Kees Buddingh'

Geen schrijver die zo vergroeid was met zijn stad als Kees Buddingh' met Dordrecht. Hij woonde en werkte er zijn hele leven (1918–1985). 'Het prettige, vind ik, van Dordt dat ik er helemaal niet meer hoeft te kijken, maar lekker kan denken aan alles wat bij mij opkomt: de stad stoort mij niet, zomin als ik, hoop ik, de stad stoort', schreef hij in zijn *Ode aan Dordrecht*.

Toch was de wereld van de dichter, romancier, dagboekenschrijver, recensent en vertaler niet klein. Zijn belangstelling strekte zich uit naar cricket, schaken, voetbal, jazz, whisky, katten, Engeland, Franse surrealist en meer. Hij schreef oneindig veel in zijn atelier in Teekengenootschap Pictura, als enig literair schepper onder de beeldend kunstenaars, maar ook in zijn woning aan de Bankastraat. Met zijn *Gorgelrijmen* verwierf hij in 1953 voor het eerst landelijke faam. Het brugwachtershuisje bij de Prinsstraat was de broedplaats voor zijn onnavolgbare *Blauwbilgorgel*, dat jonge muzikanten nog inspireert:

*Ik ben de Blauwbilgorgel,
Mijn vader was een porgel,
Mijn moeder was een porulan,
Daar komen vreemde kind' ren van.
Raban! Raban! Raban!*

C. Buddingh' was een dichter die op ernstige poëzieavonden mensen aan het lachen bracht. Dat deed hij ook met het tv-programma *Poets*, dat hij presenteerde. Tevens was hij nauw betrokken bij de organisatie van het Rotter-

damse Poetry International.

Sinds juli 2004 beheert de collectie het Buddingh' Genootschap de literaire nalatenschap van de oer-Dordtenaar en ereburger.



DE BLAUWBILGORDEL

Ik ben de blauwbilgorgel,
Mijn vader was een porgel,
Mijn moeder was een porulan,
Daar komen vreemde kind' ren van.
Raban! Raban! Raban!

Ik ben de blauwbilgorgel,
Ik lust alleen maar worgel,
Behalve als de nachtuil krijs,
Dan eet ik riep en rimmelrijs.
Rabjst! Rabjst! Rabjst!

Ik ben de blauwbilgorgel,
Als ik niet wok of worgel,
Dan lig ik languit in de zon
En knoester met mijn knezidon.
Raban! Rabon! Rabon!

Ik ben de blauwbilgorgel,
Eens sterf ik aan de schorgel,
En schrompel als een kriks ineen
En word een blauwe kiezelsteen.
Ga heen! Ga heen! Ga heen!

C. Buddingh'

Ary Scheffer

Een schilder heeft zo'n zichtbare plaats verworven in het hedendaags Dordrecht als Ary Scheffer (1795–1858). Met een palet op zijn arm staat hij sinds 1862 als standbeeld op het toen naar hem vernoemde plein. Voorheen heette

het plein nog Beurs en echte Dordtenaren noemen het nog steeds zo. Het standbeeld is een opgeklopte hommage aan een man, die reeds op tweejarige leeftijd naar Den Haag verhuisde en later koos voor Parijs, waar hij

naam en faam maakte. Hij stierf in Argenteuil, als genaturaliseerd Fransman.

De kleine Ary leerde tekenen en schilderen van zijn vader, de schilder Johan Bernard Scheffer. Na zijn overlijden vertrok moeder Cornelia met haar drie zonen in 1811 voor hun opvoeding naar Parijs. Daar kreeg Ary les in beroemde ateliers. In het begin kreeg zijn werk weinig bijval. Maar dat veranderde, toen hij zich bij de romantische school aansloot. Ary ging behoren tot de best betaalde kunstenaars van zijn tijd. Zijn specialisme was het portret. Daarvan maakte hij er zo'n vijfhonderd. Daarnaast zijn er driehonderd andere schilderijen van hem bekend. Hij liet zich inspireren door de Europese literatuur, alsmede door historische en religieuze thema's. Verreweg de meeste van zijn schilderijen bevinden zich in het Dordrechts Museum.

Ary Scheffers leven werd beheerst door zijn moeder, die zelf miniatures schilderde en haar zoon aanmoedigde in zijn werk. Het gezicht van Ary's moeder is daarom – haast onzichtbaar – verwerkt in zijn standbeeld.



Zakkendragers

Schepen werden lang met mankracht gelost. De werklieden waren in twee gilden verenigd. Bij het 'Gilde van de Mase' waren de kerels aangesloten die op de Oude Maas zakken graan overhevelden van schepen in vletten. De zakkendragers (hier *mazelaars* geheten) leverden de goederen vervolgens af bij de graanpakhuizen. Toen de schepen met graan uit Oostzegebieden en Noord-Frankrijk aan pas aangelegde kaden konden aanmeren, verplaatste het loodzware werk zich naar de wal. De mazelaars

kwamen sinds 1647 bijeen in het – nog bestaande – zakkendragershuisje bij de Mazelaarsbrug. Door te dobbelen (smakken) verdeelden ze de opdrachten.

Verderop in de stad hadden collega-zakkendragers werk aan het sjouwen van turf. Dordtenaren noemden dit het turfeind, terwijl de omgeving rond de Bomkade als koreneind bekend stond. De turfsjouwiers hadden hun wachtlokaal annex gildehuis in de Zakkendragersstraat. Dit smalste straatje van Dordt, in de volksmond 't Sakkertie, werd nog tot

1961 bewoond. De zakkendragers waren toen al lang vertrokken. De mazelaars hebben hun bestaan langer kunnen rekken. In hun laatste jaren werkten ze alleen nog voor de Victoria-fabriek, waar ze balen bloem en suiker moesten verplaatsen. In 1950 volgde de onvermijdelijke opheffing van hun gilde, waar toen nog 78 mannen lid van waren. Moderne los- en laadmethoden hadden menskracht overbodig gemaakt.



Zakkendragers in actie, 1921. Detail van een wandschildering door Reinier Kennedy in het stadhuis te Dordrecht

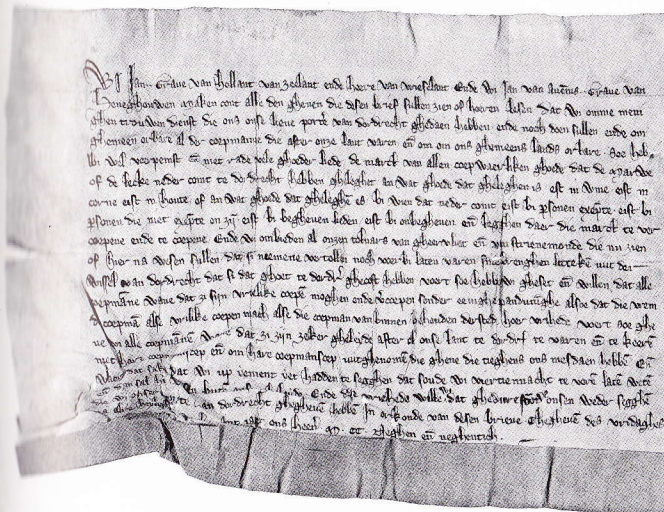
Stapelrecht

In de middeleeuwse stad Dordrecht heeft haar fortuin en aanzien te danken aan het stapelrecht. De welvaart was al toegesloten, dankzij de strategische ligging aan de belangrijkste handelsroutes en de tolheffing die passerende schippers werd opgelegd. Dordtenaren, maar ook de graaf van Holland verdienden er goed aan. Als beloning voor de trouw verleende graaf Jan I de stad in 1299 het stapelrecht. Schippers die langs Lek en Merwede aankwamen, werden verplicht tot overslag (stapel) van

hun handelswaar in Dordrecht. Tijdens het uitladen moesten de waren voor verkoop worden vrijgegeven. Het begon met wijn, graan en hout, maar breidde zich uit tot ijzererts en andere producten. Wie stiekem voorbij de stad voer, kreeg te maken met gewapende 'uitleggers', een soort rivierpolitie. Dordrecht verwierf door deze dwang het monopolie op de handel en werd de machtigste handelsstad van Holland. Schippers, handelaren maar ook andere steden in Zeeland en Holland verfoelden de Dordte-

naren om de maatregelen, maar konden hooguit een bijstelling van het stapelrecht afdwingen. Onder graaf Willem IV kreeg Dordrecht in 1338 ook nog eens het Maasrecht. Alle schippers uit het Oostland (Duitsland) die de Maas afvoeren, moesten hun goederen in Dordrecht verkopen.

Het Dordtse stapelrecht bleef formeel bestaan tot 1795, maar werd al vanaf 1540 afgezwakt. Keizer Karel V gaf gevolg aan de protesten van het opkomende Rotterdam en andere Hollandse steden.



Met dit privilege verleenden graaf Jan I van Holland en Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen, het stapelrecht aan Dordrecht, 1299. Charter, SAD

Gilden

In de Middeleeuwen waren Dordtenaren die hetzelfde beroep uitoefenden, verenigd in een gilde. De 'verenigingen' beschermden de leden tegen concurrentie van buitenaf. Het afleggen van de meesterproef, heffing van intragedel en scherpe bepalingen tegen 'vreemdelingen' gaven de beroepsgroep binding. De belangbehartiging ging ver: gilden zorgden voor uitkering bij ziekte en waren betrokken bij uitvaarten (*ter opheve*). Ook zorgden ze soms voor een pensioen, zoals het machtige Gilde der Groot-schippers, een van de zes schip-

pers- en havengilden.

Gilden waren er al vroeg. In 1200 was al sprake van een gilde van wantsnijders (lakenkooplieden). In 1367 telde de stad niet minder dan 44 gilden van ambachtsslieden, schippers en kraanwerkers. Wijnkopers namen in de rangorde een hogere positie in. De gilden hadden de bevoegdheid zelf regels voor de bedrijfstak op te stellen. Met de gildenkeuren kon men werk en inkomen zo eerlijk mogelijk verdelen. Alleen poorters, die de stad verdedigden, konden lid worden van een gilde.



Gevelsteen van het huis van het kleinschippersgilde aan de Riedijk, circa 1980.

Foto door Ad Molendijk, S&P

Wijnhandel

Behalve de houthandel en scheepsbouw waren de wijnhandel en kuiperijen bepalend voor de economische bloei van Dordrecht in de Middeleeuwen. Duitse witte wijnen, uit het Rijn- en Moezelgebied, waren de

belangrijkste producten. Rond 1380 bedroeg de aanvoer ruim drie miljoen liter wijn per jaar, waarvan ongeveer de helft in Dordrecht werd verkocht en geleverd. De stad verwierf er vrijwel een monopoliepositie mee.



Wijnpakhuis Bordeaux in de Wijnstraat, circa 1935. Foto, S&P

Veel Dordtenaren verdienden aan de – tolvrije – doorverkoop. Van de Duitse wijnen ging de helft naar Brugge, de andere helft naar Engeland, Brabant (Antwerpen en Mechelen) en Oostzeelanden. Franse en Spaanse wijnen werden vooral verhandeld in Middelburg, waarmee Dordrecht op gespannen voet leefde. Pas na 1600 kwam ook in Dordrecht handel in Franse rode wijn op gang.

Trefpunt van wijnimporteurs en -kopers was de Wijnstraat, waar tientallen vochtige kelders onder de kapitale woonhuizen als wijnopslag fungeerden. Daar overwinterde ook de de most, het ongegiste druivensap. De kelders waren het terrein van de knechten, de wijnkuipers. Hiervandaan verkochten ze de wijn ook wel rechtstreeks aan klanten. Hun steenrijke bazen kwamen intussen voor hun gildeoverleg bijeen in de Wijnkoperskapel aan de Wijnstraat.

De eerste wijn werd aangevoerd via de Oude Haven, ook wel Wijnhaven. Na 1600 werden de schepen te groot. Ze meerden aan in de Wolwevershaven. De handel, en de verwante bedrijfstak van de kuiperijen, verplaatste zich naar dit gebied. De naam Kuipershaven herinnert er nog aan.

Kloosters

Dordrecht is nooit een echte kloosterstad geweest. Aan diep-religieuze, besloten gemeenschappen bestond wellicht minder behoefte vanwege de vroege vestiging van de bedelmonniken. Zij stonden midden in de samenleving.

Rond 1200 is voor het eerste sprake van een (cisterciënzer)-klooster Heisterbach, waarvan de plaats onduidelijk is, korte tijd later van klooster Eemstein in de Grote Waard. De bedelmonniken vestigden zich intussen in de stad. Ze voorzagen in hun levensonderhoud door het inzamelen van aal-

moezen. Hun belangrijkste taak was het verlenen van zielzorg.

De Franciscanen of Minderbroeders werkten vanuit hun rond 1250 gebouwde klooster, tussen Voorstraat en Sarisgang. Even later betrokken Augustijner monniken gebouwen op de hoek Voorstraat/Steegoversloot. De Augustijnen stonden bekend als geleerd en maatschappelijk actief. Beide kloosters beschikten over kerken, waar honderden Dordtenaren missen en koorgebeden van monniken konden bijwonen. Directe hulp aan zieken, zoals pestlieders, verleenden de celle-

broeders en -zusters. Ze waren ook behulpzaam bij begravingen. Zwakzinnigen verpleegden ze vanaf 1442 in hun klooster aan de Suikerstraat, in de volksmond al snel het Dolhuys geheten.

Veel kloosters hadden aparte afdelingen voor vrouwen. Er waren ook vrome gemeenschappen van louter vrouwen, zoals de witte nonnen van Sint Agnes. Ze leefden volkomen afgezonderd op de plaats van het huidige Dordrechts Museum. Het oudste vrouwenklooster was evenwel Mariënborn, dat sinds 1302 op het huidige Weeshuisplein stond.



Pauselijke afluft voor begunstigers van het Agnietenklooster, 12 september 1500. Verlucht handschrift op perkament, SAD kloosterarchief

Dordtse Synode

Vanaf de komst van het calvinisme was er spanning tussen kerk en staat. De Staten Generaal wilden een brede calvinistische kerk. Dat kon alleen door de opepeling van de leerregels. De gereformeerde voormannen hielden juist vast aan de godsdienstige zuiverheid.

De spanning steeg, toen in landen een theologenstrijd over de predestinatie (goddelijke voorbeschikking) losbarstte tussen vertegenwoordigers van Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus. De eerste groep kreeg de naam remonstranten, de tweede contraremonstranten, in de volksmond de bavianen en de slijkgeuzen. Om de twist te beslechten, riep prins Maurits in Dordrecht een Nationale Synode bijeen.

De vergadering in 1618 en 1619 duurde bijna zeven maanden. De – inmiddels afgebroken – Kloveniersdoelen vormde de vergaderzaal. Theologen uit verschillende landen bestreden elkaars beginselen. De contraremonstranten wonnen: in vijf artikelen (Dordtse leerregels) werden de remonstrantse opvattingen verworpen.

De Dordtse Synode leverde een nieuw, streng belijdenisgeschrift op. Daarin legt de kerk uit wat zij op grond van de bijbel geloofd. De rechtzinnige beginselen werden later zo bezongen: 'Wij strijden voor de Dordtse leer, omdat die is van God de Heer!'

Een andere erfenis van de Synode is het besluit om de bijbel vanuit het Grieks en Hebreeuws te vertalen in het Nederlands. Pas in 1637 kwam deze zogeheten Statenvertaling gereed voor algemeen gebruik in kerken, op schoolen en in gezinnen.



Een vergadering van de Synode die in 1618 en 1619 in de Kloveniersdoelen in de Doelstraat werd gehouden. Schoolplaat omstreeks 1930 uitgegeven door J. B. Wolters, SAD

Huis Scharlaken

Huizen waren in de Middeleeuwen van hout. Met rampzalige gevolgen als er brand uitbrak. Ten minste drie keer, in 1332, 1338 en 1457, hebben stadsbranden Dordrecht geteisterd.

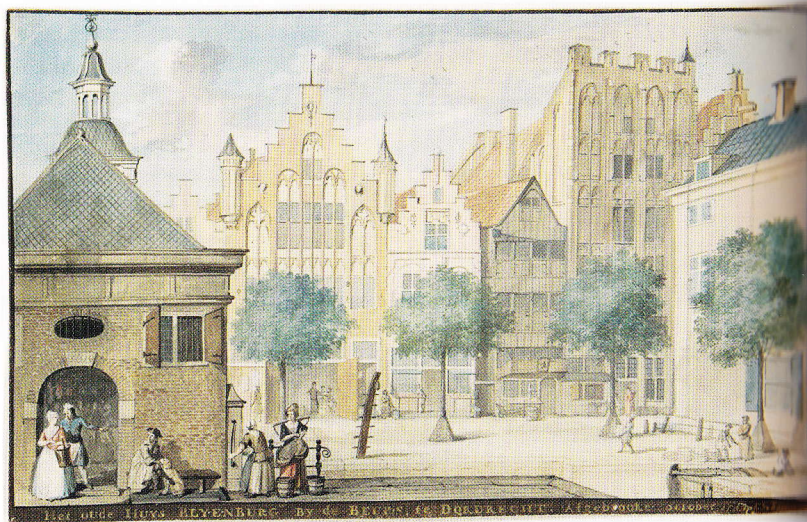
Dordts eerste stenen huizen stammen uit het begin van de dertiende eeuw. Het Huis Scharlaken aan de Wijnstraat hoorde tot de voorlopers. Het was een markthal waar laken werd verhandeld. De afmetingen bedroegen 9 bij 35 meter, zo is tijdens opgravingen in de jaren

tachtig aangetoond. Hoewel het huis op een fundering van zware balken rustte, zakte het al tijdens de bouw weg. De voorgevel stond op een solide ondergrond, maar verder naar achteren maakte de oeverwal plaats voor veengrond en die kon het gewicht van de muren niet dragen. Binnen enkele decennia was de achtergevel ruim twee meter weggezakt. Zes keer heeft men een nieuwe vloer moeten leggen, tot het huis zich rond 1260 zette.

Eind veertiende eeuw hadden

de lakenhandelaren behoefte aan een grotere hal en die bouwden ze op de plaats van het huidige stadhuis. Het Huis Scharlaken werd omstreeks 1360 gesloopt. Op de muurresten is een veel kleiner huis gebouwd. In 1594 kocht de stad dit pand aan; de begane grond werd in gebruik genomen als waag. Stadsarchitect Itz ontwierp in 1834 op die plek een nieuw waaggebouw.

De beerput die bij de opgravingen werd blootgelegd, bleek een archeologische schatkamer.



Gezicht vanaf de Beurs (het huidige Scheffersplein) op Scharlaken, Leeuwensteijn, den Ajsijnhoff en Blijenburg kort voor de sloop in oktober 1744. Tekening door A. Schouman, 1744

't Zeepaert

Wijnstraat 13 is het oudste woonhuis van Dordrecht. De gevel en de eikenhouten kap stammen uit 1495, de grote bakstenen op de begane grond en de eerste ver-

dieping zijn waarschijnlijk nog eens honderd jaar ouder.

't Zeepaert dankt zijn naam aan de zeepziederij die er eens was gevestigd. Jan Sybertsz had rond

1550 op het achterterrein een grote ketel staan waarin hij zeep kookte, en ook zijn opvolger Cornelis van den Bos was een zeepzieder.

Opmerkelijke onderdelen van 't Zeepaert zijn de traptoren en de zolder. De toren is een toevoeging uit de zestiende eeuw. Bovenin bevond zich een uitzichtkamertje, vanwaar men over de stadsmuur heen kon kijken, die toen nog vlak achter de huizen aan de Wijnstraat liep. Pas met het graven van de Wolvenvershaven, in 1609, schoof de muur een eindje op.

De zolder biedt na de restauratie, die in 2004 is afgerond, dezelfde aanblik als vijf eeuwen geleden: een wirwar van balken en latten waarop de dakpannen rusten. De kap is onbeschoten gelaten met het oog op de ventilatie: luchtcirculatie geeft zwammen minder kans.

De onderpui van de voorgevel is niet oorspronkelijk. In de negentiende eeuw zijn de kozijnen gemoderniseerd en de ramen vervangen door schuifvensters. Wie voor het pand staat, moet zich verder bedenken dat het pand vroeger 'hoger' was. Omdat de straat in de loop van de tijd 1,20 meter is opgehoogd, is de begane grond gekrompen.



Het oudste woonhuis van Dordrecht 't Zeepaert aan de Wijnstraat, 2005. Foto door F. Kappelhof, 2005, SAD

Johan en Cornelis de Witt

Nog geen vijftig jaar oud waren Dordts bekendste broers, toen zij in 1672 werden gelyncht. Cornelis, ruwaard van Putten en baljuw van de Beijerlanden, was in Den Haag gevangen gezet op beschuldiging van samenzwering tegen Willem III. Hij werd gemarteld, maar bekende niet. Daarom werd hij tot verbanning veroordeeld. Toen Johan hem uit de gevangenis ophaalde, speelden Oranje-aanhangers voor eigen rechter en brachten beide broers op afschuwelijke wijze om het leven.

Sinds zijn benoeming, in 1653, tot raadspensionaris van Holland, was Johan de Witt beducht geweest voor de oorlogszucht van de Oranjes. Onder zijn leiding was er juist vrede met Engeland gesloten en begon er een welvarende periode voor Holland. Ter beteugeling van de Oranjes hadden de Staten van Holland in 1654 besloten dat de zoon van Willem II nooit stadhouder mocht worden. Maar onder het volk waren de Oranjes populair gebleven. Telkens als de Republiek werd bedreigd, rezen

er problemen tussen de prinsgezinden (bewapenen!) en de regenten (onderhandelen!). Dat verklaart de woede van het volk in 1672, toen de Republiek door Engeland, Frankrijk en enkele Duitse bisschoppen werd aangevallen.

In de gevel van Grotekerks-

buurt 27 is een plaquette ingemetseld die aangeeft dat hier het woonhuis van de gebroeders De Witt heeft gestaan. Dat is maar ten dele waar. Hun vader, Jacob, dreef zijn houtkoperij aan de Houttuinen. Het terrein, waarop ook het woonhuis stond, liep door tot aan de Grotekerksbuurt



Portretten van de gebroeders Johan en Cornelis de Witt met onderop tafereel van de moord en lijkschennis, 1672. Gravure door Romijn de Hooghe, 840

Simon van Slingelandt

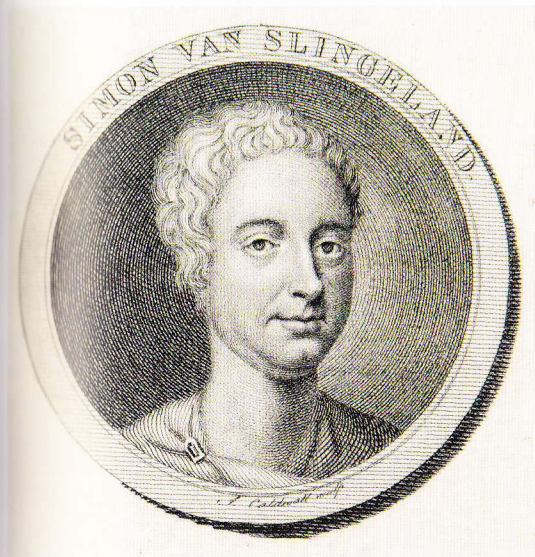
Behalve Johan de Witt heeft Hardrecht nóg een raadspensionaris voortgebracht: mr. Simon van Slingelandt, die van 1727 tot aan zijn dood dit ambt bekleedde. Hij had zijn loopbaan in de hoogste kringen weliswaar aan zijn afkomst te danken – in 1690 volgde hij zijn vader op als secretaris van de Raad van State – maar hij beschikte wel degelijk over capaciteiten. Hij werd alom geprezen om zijn inzicht in de binnen- en buitenlandse politieke verhoudingen. Hoe het in eigen land beter kon, zette hij uiteen in

Discours over de defecten in de tegenwoordige constitutie der regering van de Staat der Vereenigde Nederlanden en over de middelen van redressen (= herzieningen). Ook op financieel terrein stond hij zijn mannetje, reden waarom hij in 1725 al benoemd was tot 'tresorier-generaal'.

Zijn belangrijkste verdienste in de buitenlandse politiek bestaait uit het bewaren van de vrede in Europa. Hij onderhield nauwe banden met Engeland en Oostenrijk om zo de Franse aspiraties in te tomen.

Zijn ideeën over de inrichting van de staat zijn pas na zijn dood uitgegeven. Daartoe behoren *Staatkundige Geschriften en Verhandeling van de Instelling, Instructiën, en ambt van den Raad van State*.

Hij is tweemaal getrouwd geweest. In 1690 huwde hij Susanna de Wildt, dochter van de Amsterdamse secretaris der admiraliteit; twee jaar na haar overlijden trouwde hij met zijn huishoudster Johanna van Coesveld.



Portret van mr. Simon van Slingelandt, raadspensionaris van Holland van 1727 tot aan zijn dood in 1736. Gravure door A. Caldwell, 840

Eerste Vrije Statenvergadering

Op 19 juli 1572 kwamen afgezanten van elf andere Hollandse steden op uitnodiging van Dordrecht bijeen in 't Hof. Samen met een vertegenwoordiger van Geuzenleider Lumey bespraken zij met Marnix van Sint-Allegonde, vriend van Willem van Oranje, hoe zij de prins konden steunen in de Opstand tegen de Spaanse koning Philips II.

Uitgerkend die dag had landvoogd Alva de Staten uitgenodigd voor overleg in Den Haag, maar door in Dordrecht bijeen te komen pleegden Alkmaar, Dor-

drecht, Edam, Enkhuizen, Gorinchem, Gouda, Haarlem, Hoorn, Leiden, Medemblik, Monnickendam en Oudewater een openlijke daad van verzet tegen het wettelijk gezag. Zij besloten op deze eerste Vrije Statenvergadering de prins van Oranje financieel te steunen in de strijd, die nog 76 jaar zou duren. Men kan zeggen dat de basis voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, en in het verlengde daarvan Nederland, in 't Hof is gelegd.

Dat de eerste Vrije Statenver-

gadering in Dordrecht werd gehouden, is opmerkelijk, omdat de stad nog maar zo kort daarvoor 'om' was gegaan. In maart dat jaar waren nog twee ketters ter dood veroordeeld en in april had burgemeester Van der Mijle nog verklaard trouw te zijn aan de katholieke koning van Spanje. En pas op 25 juni ging de Vuilpoort open om de geuzen, die eerder Den Briel voor de prins van Oranje hadden veroverd, welkom te heten.

Unie van Dordrecht

Vier jaar voordat de noordelijke Nederlanden zich in Utrecht verenigden, sloten Holland en Zeeland de Unie van Dordrecht.

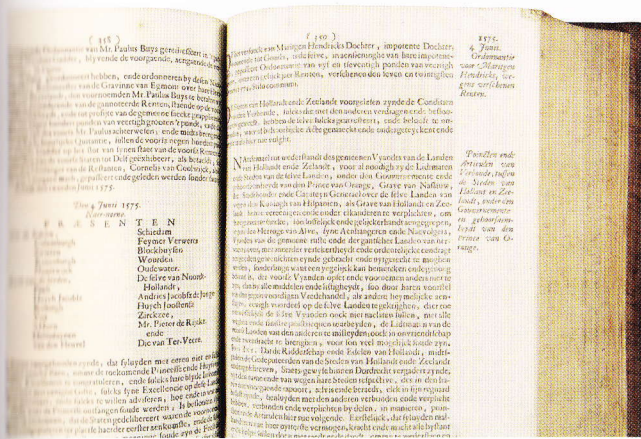
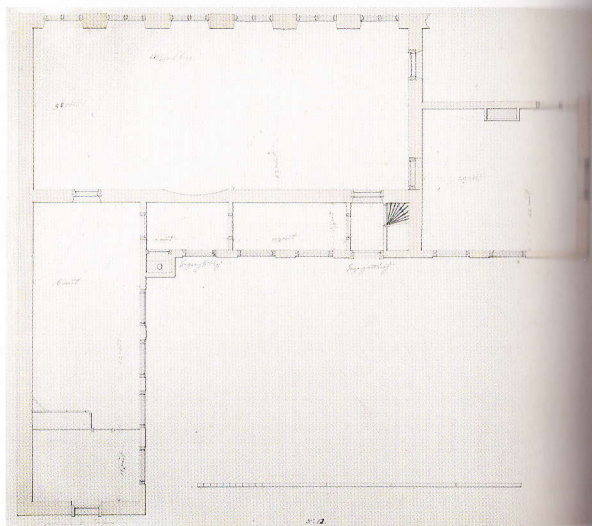
Op 4 juni 1575 verklaarden afgevaardigden van beide provincies dat zij zich onder de regering van de Prins van Oranje plaatsten.

Willem van Oranje had om 'volkomen magt ende autoriteit' gevraagd om sterk te staan in de onderhandeling met Requesens, de opvolger van Alva. Requesens had ingezien, nadat de Spaanse vloot bij Reimerswaal was verslagen en Middelburg in handen van

de Geuzen was gevallen, dat hij Holland en Zeeland beter aan de onderhandelingstaf tot concessies kon dwingen.

De vredesbesprekingen vonden in het voorjaar van 1575 plaats in Breda, reden waarom de Staten van Holland hun zetel tijdelijk van Delft naar 't Hof in Dordrecht verplaatsten. Ter beveiliging van de onderhandelaars werden Spaanse edelen verbleven tijdens de drie maanden durende besprekingen, die overigens tot niets leidden, in Dordrecht.

Een reeks gebeurtenissen – de plundering van Antwerpen door muitende Spaanse troepen en de aanvaarding door de zuidelijke Nederlanden van het gezag van de Spaanse koning in de Unie van Atrecht – overtuigde de overige noordelijke Nederlanden ervan dat het zaak was Holland en Zeeland te steunen. In januari 1579 tekenden zij de Unie van Utrecht en lag de weg naar de Republiek der Verenigde Nederlanden open.



...ad Seden van de selve Landen, onder den Gouvernemente ende gehoorsamheyt van den Prince van Orange, Grave van Naflaw,

't Hof werd in 1837 tot Stadsschool verbouwd, waarvoor deze plattegrond werd gemaakt, 1837, RAU

Op 4 juni 1575 sloten de Staten van Holland en Zeeland een verbond onder den Gouvernemente ende gehoorsamheyt van den Prince van Orange. SAD

Latijnse School

Grote School, Latijnse School en Illustre School zijn in feite de voorgangers van het Johan de Wittgymnasium.

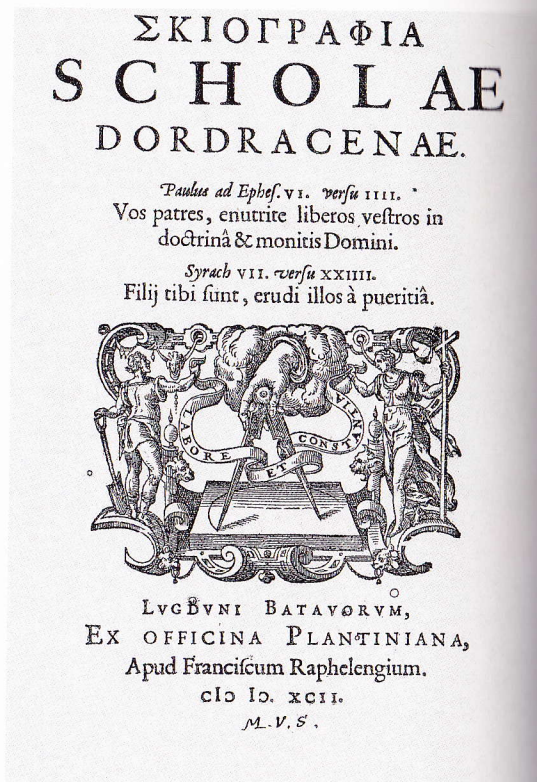
Bij de Grote Kerk stond rond 1250 de Grote School. Jongens van zeven tot veertien jaar leerden er lezen en schrijven, kregen Latijnse les en studeerden Gregoriaanse gezangen in die ze tijdens missen ten gehore brachten. In 1290 gaf Floris V de stad zeggenschap over de school, een voorrecht dat nog geen andere stad genoot.

In de zeventiende eeuw bood de Grote School uitsluitend voortgezet onderwijs. Gregoriaanse gezangen waren na de Reformatie uit het lesprogramma geschrapt, maar Latijn bleef gehandhaafd, zodat de school nu als Latijnse School bekend stond. In 1578 verhuisde de school van de Kerkstraat naar de Nieuwstraat. Nog altijd bezochten alleen zonen van regenten de school, onder wie Johan de Witt.

Onder de rectoren Vossius en

Beeckman maakte de school furor, daarna trad verval in. Door nog slechts hoogleraren aan te trekken – onder wie Johan van Beverwijck, hoogleraar anatomie – en er een Illustre School van te maken – door er twee leerjaren aan toe te voegen –, pro-

beerde het stadsbestuur het tij te keren. Vergeefs. Rond 1800 telde de school nog geen tien leerlingen. In 1853 veranderde de naam in Stedelijk Gymnasium, twaalf jaar later keerde de naam Latijnse School even terug, maar uiteindelijk won ‘gymnasium’ het.



Het oudst bewaard gebleven programma van onderwijs van de Latijnse school met het merk van de Plantinijndrukkerij, 1521. 5AD

ABC-boekjes

Zestien bladzijden dik was het boek dat kinderen tot aan het einde van de achttiende eeuw op school gebruikten om te leren

lezen. Een paar bladzijden waren gevuld met letters in verschillende vorm: Gotische, Romeinse, cursieve, hoofdletters en kleine

letters. Behalve voor alfabetten was er plaats voor het Onze Vader, de tien geboden en enkele stichtelijke lees oefeningen. Deze ABC-boekjes heetten ook wel Haneboeken, omdat op de voorkant een haan stond afgebeeld, mogelijk omdat de haan het symbool voor vlijt is.

Naast dit Haneboek of *Groot ABC-boek*, zoals de officiële titel luidde, bestond er een dunner AB-boek, dat maar acht bladzijden telde. In zijn proefschrift *Onderwysinghe der Jeught* (1995) – de neerslag van zijn studie naar het onderwijs in de achttiende eeuw op het Eiland van Dordrecht – schrijft C. Esseboom daar verder over dat deze lesboeken zeker twee eeuwen in gebruik zijn geweest. Pas aan het einde van de achttiende eeuw komt er een opvolger. De maatschappij tot Nut van 't Algemeen geeft dan het *Spel- en Leesboekjen voor eerstbeginners* uit. Ook dit geeft weer ruim aandacht aan de verschillende alfabetten, maar presenteert ze voor de kinderen op een prettiger manier.

Uit de titel van dit boek blijkt al dat schrijven op de tweede plaats kwam. Pas als een kind kon lezen, mocht hij een griffel vasthouden. Daarvan kwam het niet eerder dan in het derde schooljaar.



Houtplankje of ABC-bordje waarmee achttiende-eeuwse kinderen leerden lezen. Gedrukt te Dordrecht bij Walpot, museum Van Gijn Dordrecht